Muzica românească în perioada celor două războaie mondiale

Mihai COSMA

Perioadă de intense frământări militare, politice, sociale, culturale, anii Primului Război Mondial aduc în societatea românească o expunere intensă a artei sunetelor, pe multiple planuri, de la zona creației până la cea a interpretării, de la perimetrul instituțiilor muzicale până la activitatea societăților corale. Deși, evident, o perioadă marcată de lipsuri și restrângeri, acești ani au adus o efervescență deosebită în activitatea muzicală, văzută ca o proiecție a patriotismului și a sentimentelor românești, dar și ca o evadare din calea cotidianului trist și de multe ori demoralizant, mai ales în perioada refugiului de la Iași. Ca și întregul perimetru temporal al primei jumătăți a secolului XX, și anii Marelui Război, în mod particular, au fost marcați de activitatea (mai ales interpretativă) a lui George Enescu, care a părăsit Franța pentru a reveni acasă, pentru a sta alături de ai săi pe parcursul grelelor încercări ale războiului și ale construirii României mari.

După o glorioasă perioadă interbelică, ce poate fi socotită un punct culminant al vieții muzicale din România, aureolat de consolidarea unei reputații de excepție a Filarmonicii din București, vizitată de personalități internaționale de prim rang, anii celei de-a doua confruntări mondiale atrag atenția mai ales asupra creației muzicale și asupra prezenței, în turnee, a muzicienilor germani. Totodată, zona diversitatea ofertelor muzicale atinge, probabil, apogeul, mai ales prin soliști de reală valoare în toate sfere muzicii, expresie a bunăstării și a unei organizări antreprenoriale abile și eficient promovate.

Anii Primului Război Mondial
1. Creația muzicală

Creații teatral-muzicale între 1914-1919 (selecție)

Opereta

Afirmat cu putere după 1900, opereta, gen îmbrățișat de mulți compozitori români, marchează câteva titluri semnificative în anii Primului Război Mondial. Poate cea mai reușită dintre ele este *Dragostea Corinei* de Ionel G. Brătianu, pe un libret de A. de Herz, finalizată în 1915 și prezentată în premieră la 18 ianuarie 1916, cu mare succes, dovadă un număr de nu mai puțin de 25 de reprezentanții în doar 3 luni. La polul opus, o partitură criticată de cronicarii italieni (căci premiera a avut loc la Milano, în 1916): *Anonima Potin* de Ion Hartulary-Darclée, pe un libret de Carlo Vizzotto și Gioacchino Forzano, refăcută după câțiva ani sub titlul *Amazoana*. Și Gheorghe A. Dinicu scrie o operetă, *Lupii-n vatră*, pe un libret de Petre Dulfu (1916). Cunoscutul publicist și critic muzical Juarez Movilă compune în 1915/16 *Zori de zi*, pe un libret propriu, subintitulată ”episod eroico-liric”, inspirat de puternice sentimente patriotice, după declarația autorului. Interesant că această partitură conține

cântece patriotice, inclusiv cu referiri la fapte de arme (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991).

Baletul

Rămânând în sfera genului muzical-teatral, putem remarca și creații de balet, cum ar fi *Floarea visului* (1916) de A. de Monteforte (diplomat străin acreditat la București), pe un libret de M. Haralamb-Lecca. Grigore Pantazi oferă publicului din Cernăuți baletul său Luceafărul, pe un libret extras din poemul eminescian (1914). Între 1915-1918 Ion Nonna Otescu lucrează la partitura baletului *Ileana Cosânzeana*, pe un libret propriu, antamat pentru reprezentare la Opera din Paris. Din păcate partitura nu a fost niciodată terminată. Bine-cunoscutul etnomuzicolog Constantin Brăiloiu a proiectat și el un balet, în 1914, *Noemi*, pe un libret de Henri Sterlin, din care se păstrează puține pagini, partitura rămânând mai degrabă în stadiul de proiect. Din nefericire, nici partitura baletului *La bouteille de Panurge* de Filip Lazăr, pe un libret de Andrée Coeuroy, nu a ajuns la întâlnirea cu publicul, autorul declarând că ”a pierdut-o în cursul călătoriilor” sale (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991).

Opera

În domeniul operei se remarcă revenirea la creația lirico-dramatică a părintelui acestui gen în creația românească, Eduard Caudella, cu *Traian și Dochia* (1917), pe un libret de N. A. Bogdan, de data aceasta fără prea mare succes. Compusă la începutul secolului, opera *Marioara* de George Cosmovici avea să fie inclusă în stagiunea Wiener Staatsoper în 1914 (după alte 3 premiere pe meleaguri străine), presa din capitala austriacă surprinzând evenimentul inclusiv printr-un interviu cu compozitorul, publicat în *Neues Wiener Tagblatt*, preluat în țară de *Rampa* (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991). În același an, la Ateneu erau prezentate arii din operele acestui compozitor, într-un recital al sopranei Eugenia Popa-Costea acompaniată de pianistul Theodor Fuchs (Mărgăritescu 1914). Între 1914-1915 Iosif Paschill compune ”opera comică populară” *Domnul Codrilor*, pe un libret de Edgar Th. Aslan. Din creația aceluiași compozitor, Teatrul Lyric oferă în februarie 1919 ”alegoria națională” *Raze de soare*, unde, în actul II, este înfățișat Iașiul, în timpul Refugiului, iar actele următoare descriu alungarea armatelor Axei și apoteoza României. Compunerea operei *Nunta tragică* de către Alexis Catargi își are punctul de origine în 1917 când, la Paris, compozitorului i s-a cântat *Simfonia dramatică*, de către orchestrele reunite Colonne-Lamoureux și când directorul de origine română al Operei din Monte Carlo, Raoul Gunsbourg, i-a comandat lucrarea (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991).

Înșir-te mărgărite de Constantin Castrișanu a fost programată la București, dar după primele repetiții orchestra a refuzat să o mai interpreteze, criticând dilentantismul autorului. A fost un mare scandal de presă cu acea ocazie (vezi și secțiunea despre Viața muzicală).

Alte două opere compuse în acești ani aparțin lui Emil Monția: *Ileana* (dramă muzicală, 1915) și *Moștenitorul* (1917), ambele pe libretе proprii. Compusă în 1914, opera *Copilul haiducilor* de Mihail Andreescu-Skeletty s-a reprezentat sub formă de fragmente concertante în 1916, de către Orchestra Ministerului Instrucțiunii Publice, după ce în anul anterior beneficiase de o prezentare (privată) la pian de către George Enescu. Am amintit ceva mai devreme contribuția lui Raoul Gunsbourg la lansarea operei lui Alexis Catargi. Este timpul acum să marcăm și premiera din 1918 a operei scrisă de către Gunsbourg însuși, *Manole*, pe un libret de Jean Lahovary, jucată evident la Monte Carlo, cu celebrul Tito Schipa în rolul titular (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991).

Muzica simfonică și de cameră

În ceea ce privește muzica simfonică și de cameră, apare evident faptul că numărul partiturilor elaborate în acești ani este cu adevăra foarte mare. De aceea, voi prezenta doar câteva, cu titlu de exemplificare. Printre cele mai relevante momente se pot menționa următoarele titluri, compuse în perioada la care ne raportăm:
1914 – *Cvartetul de coarde* de Eduard Caudella
1914 – *Simfonia nr. 2* de George Enescu
1915 – Ciclul de lieduri *Doine de război* de Dimitrie Cuclin
1915 – *Suita nr. 2* de George Enescu
1913–16 – *Pièces impromptues pentru pian, op.18* de George Enescu
1916 – *Simfonia nr. 1* de Alfonso Castaldi
1916 – *Trio în la minor* de George Enescu
1916 – *3 melodii pe versuri de Fernand Gregh* de George Enescu
1916 – Elaborarea (incompletă) a poemului simfonic *Strigoii* de George Enescu[1]
1918 – *Simfonia nr. 3* de George Enescu

2. Viața muzicală

Viața muzicală între 1914-1919 (selecție)

Premiul de Compoziție ”George Enescu”

În 1913 a instituit şi susținut din fonduri personale *Premiul național de compoziție George Enescu*, acordat anual până în 1946. Organizat în vederea încurajării creației românești, acest concurs de compoziție oferea câștigătorilor, alături de sume de bani generoase, șansa interpretării lucrărilor în concerte. În aceste decenii, un număr impresionant de tineri compozitori români au fost premiați de către Enescu (pentru piese din toate genurile muzicii culte), marea majoritatea fiind nume care, în timp, au obținut consacrarea (M. Cosma 2012).

La Filarmonică (și alte evenimente de la Ateneul Român)

Din calendarul acestor ani de intensă frământare (O. L. Cosma, Hronicul muzicii românești 1991) pot fi remarcate evenimente ale vieții muzicale:

- Primul Congres al muzicienilor interpreți din România, 17 februarie 1914
- Publicarea la Viena a *Poemelor românești pentru pian* de Ioan Scărlătescu, 1914
- Dirijarea de către George Enescu a *Simfoniei a IX-a* de Beethoven, la Ateneu (prima audiție completă în România), cu colaborarea Societății corale ”Carmen” condusă de D. G. Kiriac, și a corului de la biserica ”Domnița Bălașa”,14 decembrie 1914
- Compunerea *Dansurilor românești* de Bela Bartók, 1915
- 1915 — ianuarie — martie: George Enescu dă o serie de concerte la București și în provincie, începând strângerea de fonduri pentru instalarea unei orgi în sala Ateneului. La 25 aprilie, Comitetul Ateneului primește donația artistului, de 30.000 de lei.

[1] Recent reconstituit de Cornel Țăranu și înregistrat pe disc de dirijorul Gabriel Bebeșelea.

- George Enescu prezintă la Teatrul Național actul III din *Parsifal* de Wagner, în 3 seri: 8 și 12 martie 1915, apoi 10 aprilie
- Prima audiție a *Simfoniei a doua* de George Enescu, la Ateneu, 15 martie 1915
- 1915 —25 noiembrie: Enescu susține, în sala Ateneului Român, primul din cele opt mari concerte din 'istoria viorii', programate în acest an. Celelalte opt le susține în ianuarie-aprilie 1916.
- Prima audiție a poemului simfonic *Acteon* de Alfred Alessandrescu, 20 decembrie 1915
- Prima audiție a *Suitei simfonice nr. 2* de George Enescu, la Ateneu, 27 martie 1916
- Enescu dirijează la Ateneu prima audiție a *Damnațiunii lui Faust*, cu colaborarea Societății corale ”Carmen” condusă de D. G. Kiriac (și a corului de la Domnița Bălașa), 24 aprilie/8 mai 1916
- 1916 — 8 iunie: George Enescu este ales membru de onoare al Academiei Române.
- Celebrul lăutar Gheorghe Ochialbi moare subit în ziua de 8 decembrie 1916, la Petersburg, în Rusia. Ziarul „Novoie Vremja” din 9 decembrie scria în necrologul publicat imediat după deces: „Renumitul compozitor şi talentat dirijor Ochialbi, a murit pe neaşteptate la 8 decembrie. Acesta a fost cel mai talentat dirijor şi muzicant pe care l-a cunoscut şi l-a iubit vechiul Petersburg. Ochialbi a murit de durere: soţia şi copiii i-au rămas în Bucureşti, unde le era casa. Acolo au rămas şi după ocuparea capitalei României de către nemţi, această grozăvie nu a suportat-o inima minunatului muzicant“ (Mihai 2016).
- George Enescu, în turneu de recitaluri la Sankt Petersburg în beneficiul Crucii Roșii, este surprins de Revoluția din februarie în capitala Rusiei, la Teatrul Imperial ”Mariinski”, 1917.
- Prima etapă a războiului mondial Lucia Cosma a petrecut-o la Călinești și în refugiu în Moldova, iar din ianuarie 1917 a urmat pribegia peste hotare: Odesa, Petrograd (Rusia), Cristiania (Norvegia), Londra, Paris, Milano. Bineînțeles că momentul "italian", cu spectacolele lirice pline de vedete, a cucerit-o vizibil pe Lucia Cosma, paginile memorialiste fiind cele mai colorate, interesante și picante. După doi ani și jumătate petrecuți peste hotare, cântăreața a revenit la Timișoara, spre a se ocupa de... orfanii de război din Banat (V. Cosma, ISTORIOGRAFIE. Texte şi documente inedite Istoria muzicii româneşti în autobiografii (III) 2015).
- În iarna 1916/17, Iașiul și întreaga Moldovă aveau să fie adăpostul a zeci de mii de refugiați din restul țării care era ocupată. George Enescu a pus în scenă foarte multe spectacole la Teatrul Național din Iași, atât în calitate de violonist, cât și de dirijor, colaborând cu muzicieni tineri, cărora le oferea un mic procent din beneficiul concertelor, marea majoritate a fondurilor fiind dirijată cu acordul tuturor către Marele Cartier General al Armatei, spre a fi distribuită răniților de război și refugiaților. Iar venitul concertelor simfonice, de aproape patru sute de mii de lei l-a dăruit “pentru orfanii de război și pentru acei martiri ai idealului național"
- Figura lui George Enescu devine legendară în acei ani grei, confundându-se cu toată suflarea românească. În 1916 este numit președintele echipelor artistice organizate de Crucea Roșie a României, la inițiativa sa, pentru a concerta pe front și în spitalele pentru răniți. Acest lucru îl face zilnic, alături de alți artiști remarcabili precum Constantin Tănase sau Jean Atanasiu.
- Înființarea orchestrei simfonice ”George Enescu” la Iași și debutul stagiunii acesteia, 13 decembrie 1917
- În ianuarie 1918, noul guvern revoluționar rus, condus de Lenin, confiscă tezaurul României şi, odată cu el, şi unicele exemplare ale unor opere enesciene, inclusiv primele schițe pentru *Oedip*. De-abia în 1924, la insistențele marelui dirijor german Bruno Walter pe lângă autoritățile sovietice, lada cu eticheta ”Musique manuscrite Georges Enesco” va fi returnată țării și apoi proprietarului ei.
- Zece luni mai târziu se fac actele de înființare a Societății Simfonice ”George Enescu”, care devine prima formă juridică de existență a unei orchestre private românești, 18-20 octombrie 1918 (Sava 2018).

- 1918. Turneu Enescu la Chișinău, concert cu Filarmonica. „La 27 martie 1918 orchestra Filarmonicii din București a concertat la Chișinău sub bagheta lui George Enescu. Locul de desfășurare: Casa Eparhială. Programul concertului a inclus Simfonia concertantă pentru violoncel și orchestră simfonică de George Enescu, Intermezzo pentru corzi de George Enescu şi Divertisment pentru corzi de Béla Bartók. Faptul că acest concert al Filarmonicii a coincis cu ziua în care Sfatul Țării de la Chișinău a votat Unirea cu Țara-Mamă are un plus de importanță istorică (***, Concertul lui Enescu care a început în republică şi s-a încheiat în Regat: martie 1918, Chişinău 2017).

- ”În marea cumpănă prin care a trecut societatea românească în timpul Primului Război Mondial, muzica a fost unul dintre mijloacele prin care s-a ajuns la sufletul oamenilor, iar aici intră în scenă George Enescu. El a fost omul și artistul care, prin talentul său unic, a contribuit la rezistența și victoria României în Marele Război, la procesul de înfăptuire a Marii Uniri din anul 1918.
  La începerea războiului, George Enescu împlinise 35 de ani și era deja un muzician afirmat, cu numeroase concerte susținute, inclusiv în străinătate. Mai mult, Enescu se afla în grațiile familiei regale, poposind adeseori la Peleș unde era invitat să cânte. În toamna anului 1916, muzicianul inițiază o serie de concerte pe care le va susține în spitalele unde se aflau soldații răniți pe front. Este punctul de plecare al unei opere pe care o va continua pe tot parcursul desfășurării Primului Război Mondial. (…) Anii 1917 și 1918 îl găsesc stabilit la Iași, orașul unde va susține nu mai puțin de 20 de concerte pe scena Teatrului Național. Enescu a alcătuit o orchestră ad-hoc, folosindu-i pe toți instrumentiștii disponibili, fie că erau refugiați, fie că erau din zonă. Alături de concertele pe care le-a dirijat, marele muzician a întreprins adevărate turnee prin orașele Moldovei ori în zona frontului, unde a cântat singur la vioară sau pian. Spitalele, orfelinatele improvizate erau locurile unde a fost văzut cel mai adesea, iar mărturiile din epocă rămân de-a dreptul revelatoare: Enescu alină suferințele, oprește timpul și durerea pe loc și fascinează cu sunetele viorii sale. Pentru a putea înțelege astăzi impactul pe care George Enescu l-a avut în societatea acelor timpuri este suficient să ne gândim la faptul că în 1916-1918 analfabetismul era ceva obișnuit în rândul populației țării, iar de cultură muzicală, de audiție de concerte de către oameni simpli nici nu se punea problema. Tocmai de aceea, domnul acesta îmbrăcat la costum venea și oferea copiilor, răniților, ori celor din tranșee, o muzică nemaiauzit de frumoasă, divină” (Stănescu 2018).
- George Georgescu debutează ca dirijor la Filarmonica din Berlin, 15 februarie 1918
- Constituirea Sindicatului artiștilor dramatici și lirici și al Sindicatului general muzical, 1919
- La conducerea Conservatorului din București este numit compozitorul Ion Nonna Otescu, 1919
- Se aprobă în Consiliul Dirigent al Transilvaniei propunerea de înființare a Operei Române din Cluj, formulată de Tiberiu Brediceanu, 1919
- George Dima este numit director al nou-înființatului Conservator din Cluj, 1919
- Este lansată revista ”Curierul artelor”, la București, sub conducerea lui Juarez Movilă, 1919
- Se înființează la București Societatea Opera, un nou pas către găsirea unei formule de funcționare a Operei Române, 1919.
- La 17 octombrie 1919, a dat primul concert la Ateneul Român din București Ionel Perlea (aflat la studii la Munchen), ca interpret și compozitor.
- Un eveniment de seamă a avut loc la 29 decembrie 1919, când Sala mare a Ateneului a găzduit primul Parlament al României Mari, care ratifica întregirea țării.
- Darea de seamă a comitetului de conducere a Ateneului pentru perioada 1919-1920, avea să consemneze: „Este un semn al destinului național, că un act de această însemnătate istorică a fost consfințit între niște ziduri închizând în ele suflet, voință, conștiință, cultură și aspirație românească spre înălțimi spirituale… Prin aceste împrejurări, Ateneul s-a legat și de istoria

politică a României Mari, așa cum era legat de istoria dezvoltării noastre literare și artistice…”

Muzica sub ocupație germană

- Referindu-se la momentele când Bucureștiul era ocupat de trupele germane în Primul Război mondial, C. Kirițescu avea să relateze momentele dramatice petrecute în fața Ateneului: „Am trăit cu înfrigurare ultimele zile ale ocupației. Am participat personal și activ la manifestările din fața *Oberkommando-ului Mackensen* de la Athénée Palace, din 3 noiembrie 1918. Ce vremuri extraordinare! ***În grădina din fața Ateneului Român***, o muzică militară germană începe să cânte o arie patriotică: *Ich bine ein Preusse*…(Sunt un prusian…). Publicul însă nu mai poate îndura. Protestele, la început timide, devin vehemente. Muzicanții sunt apostrofați cu cuvinte grele: *Cântați Marseilleza!* Cântați imnul învingătorilor! Glasul indignat al publicului care huiduia înăbușește sunetul muzicii. Mâinile și bastoanele încep să se ridice amenințătoare. Încrederea în sine și trufia germană au dispărut. Un instinct de prudență, vecin cu lașitatea, încep să-și facă loc. Muzicanții își strâng instrumentele și pleacă. Aclamații puternice salută cea dintâi victorie a Bucureștilor robiți. Din mijlocul mulțimii care acum umple marea grădină a Ateneului Român, un glas, o sută, o mie încep să cânte: *Allons enfants de la patrie!* Puternice, mărețe, se ridicau din mii de piepturi accentele impresionante ale *Marseillezei* sub ferestrele Marelui Cartier German” (Moțoc 2013)
- Printre formele specifice ale ocupației, noile autorități ale Bucureștiului au înființat Unități germane de control și prevenire, inclusiv Serviciul de supraveghere a localurilor publice și a sălilor de spectacol
- La 5/18 decembrie 1916 s-a redeschis cabaretul „Majestic-Femina” cu spectacole de varietăți ținute de germani pentru germani (G. Popescu 2014).
- ”În anul 1913 Grigoraș Dinicu semnează un contract cu Restaurantul „Enescu”, pe care avea să îl onoreze în următorii 22 de ani. În acest loc își dădeau întâlnire toți marii iubitori de muzică, printre care se numărau și figuri remarcabile ale culturii din acea vreme, dar și mari soliști ai lumii, care fiind în trecere prin București, veneau să asculte sunetul profund al viorii lui Grigoraș Dinicu, fie că interpreta muzică populară, café-concert sau piese din repertoriul clasic. Se spune că Dinicu ajunsese să cunoască cele mai ascunse preferințe ale clienților, față de care se simțea dator să le satisfacă, nu doar din interes, ci din dorința sinceră de a-și câștiga noi și devotați admiratori. Aici l-au ascultat George Enescu, scriitorii Victor Eftimiu și I. Al. Brătescu-Voinești, artistul Tony Bulandra, sau omul politic Victor Filotti, care avea să îl invite pe Grigoraș la Budapesta unde i l-a prezentat celui mai renumit lăutar al Ungariei, “Prințul Lăutarilor”, Lacz Laczi. Acesta l-a ascultat pe Dinicu, afirmând: ”Dacă eu sunt prințul lăutarilor, românul ăsta pare să fie un adevărat rege al lor”. În perioada Primului Război Mondial, a urmat modelul celui mai mare muzician român, George Enescu, și a cântat în spitalele în care erau îngrijiți răniții din confruntare, alinându-le în parte suferințele. În acea perioadă, Dinicu afirma: „Am format astfel o echipă artistică cu care în tot timpul războiului am cântat pe front și în orașele din napoia frontului, pentru opere de binefacere. Am cântat foarte mult în spitale la căpătâiul răniților. Aici cântam din tot sufletul meu. Și când arcușul aluneca pe strună, plângeam și eu.” (RADOR 2018)

Lista directorilor Teatrului Național din București, în anii războiului:
George Diamandi: 1914 – 1915
Alexandru Mavrodi: 1915 - 1916, 1922 - 1923, 1931 – 1933
Ocupația germană: 1917 – 1918

Repere ale activității de la Conservator (O. L. Cosma, Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani 2008)

1914/15

- Director Dimitrie Popovici-Bayreuth
- Un nou Regulament, după 50 de ani de experiență, întocmit de o Comisie numită de minister, care intră în vigoare din 5 ian. 2014 (publicat în M.O.)
- Reducerea anilor de studiu de la 7 la 6
- Egalizarea taxelor, dar astfel românii nu mai beneficiau de scutiri iar străinii nu mai plăteau dublu
- Profesorul Joseph Prunner cere concediu pt a rezolva problema ordinului de mobilizare primit din Austria. Își dau demisia profesorul de corn Francisc Karbus de la 1 apr. 1916, ca și profesorul de vioară Geza Kresz, chemați în țările lor.
- Concert în memoria defunctului rege Carol I, la Ateneu, 20.12.1914: orchestră, cor a cappella, vocal-simfonic. Atunci au răsunat în premieră bucureșteană Recviemul de Mozart.
- Lucia Cosma și Dimitrie Popovici-Bayreuth au recitaluri la Ateneu.

1915/16

- Alfonso Castaldi, profesorul de compoziție, scrie în 1913 două cântece patriotice: *La arme!* Pe versuri de Șt. O. Iosif și *Se-ntorc vitejii* pe versuri de Leontin Ilișescu și George Georgescu-Târgoviște
- Suspendarea cursurilor pentru participarea la cortegiul reginei Elisabeta, pe 16.02.1916
- Din primăvara anului 1916 se numește Cons. Național de Muzică și Artă Dramatică. Se organizează la Ateneu un concert caritabil în folosul elevilor, de fapt 2 programe, în 2 seri.
- În sesiunea de vară examene interne dar și 5 examene publice, cu bilete de intrare, la Teatrul Leon Popescu.
- Foto pag. 171, 173

1915/16

- Din sept. 1916 Ministerul notifică instituția că persoanele din țările cu care ne aflam în război nu pot face parte din personalul Conservatorului. Erau 5 profesori în această situație, printre care cunoscuții Joseph Prunner și Hans Hoerath (clarinet).
- 4 profesori români sunt încorporați.
- Dimitrie Dinicu a fost făcut prizonier în Austria, unde se afla în turneu.
- Alfonso Castaldi și Ion Nonna Otescu părăsesc Capitala, odată cu marele Refugiu. La fel C. I. Nottara, Lucia Sturza Bulandra și alții.

1916/17

se suspendă toate cursurile, la fel și plata salariilor.

1917

- doar examene, cu aprobarea Ministerului.
- Apoi, de la 1 august 1917, se reiau cursurile, cu aprobarea autorităților de ocupație. Ministerului i se cere să evacueze militarii germani încartiruiți în spațiile de studiu, împreună cu acțiuni de curățenie și reparații (sediul din Str. Știrbei Vodă 37).
- Dan Simionescu a luptat pe front, a fost luat prizonier, a stat în lagăr.

1918/19

- Înfierarea colegilor colaboraționiști. Li se face chiar dosar penal lui H. Hoerath și H. Skohoutil, care sunt anchetați, în urma unui Memoriu semnat de 18 profesori.
- Numirea ca profesor definitiv, în urma unei proceduri laborioase, se făcea prin Decret Regal.
- George Enescu este numit profesor la clasa de vioară, dar nu ocupă postul, cu toate că răspunde solicitărilor de colaborare ocazională.

- Se retrage de la conducere D. Popovici-Bayreuth. Starea sănătății, învinuiri de colaboraționism, oboseala după 15 ani de directorat, dar și postul de director al Operei Române din Cluj, ce-i fusese oferit. Pleacă în primăvara anului 1920.
- Noul director devine Ion Nonna Otescu.

Opera Română (selecție) (O. L. Cosma, Hronicul Operei Române din București 2003)

După fondarea primei trupe cu titulatura Opera Română, de către profesorul George Stephănescu, în 1885, stagiunile de operă nu reușesc să capete ritmicitatea și constanța dorite și se înregistrează multiple variante și formule de existență și de activitate a unor trupe lirice. Stabilitatea avea să se manifeste abia din 1921, când Opera a fost preluată de Stat, ca instituție publică, subvenționată de la Buget și subordonată autorităților culturale naționale.

1914

- Inițiativa lui **Nicu Corfescu** din 1911 se continuă cu un nou proiect (ian. 1914): Opera Națională Română. Inclusiv o listă a cântăreților posibili, majoritatea nume de mare rezonanță. Director competent. Pensii pentru angajați. Salariile nu pot fi scăzute. Bani și de la Primărie. Cântăreții trebuiau să ceară aprobarea dacă doreau să cânte și în alte părți. Se cerea colaborarea Căilor Ferate, pentru turnee. Bibliotecă. Fotograf. Etc.
- Prezintă o trupă pe scena Teatrului Comedia. Compania de Operă Româno-Italiană. Asociați: Egizio Massini, soliști italieni și români. Mai târziu și Umberto Pessione. S-a dizolvat în același an, dar au dat în țară reprezentații cu *Rigoletto, Carmen, Cavalleria rusticana, Paiațe, Faust, La traviata, Lucia di Lammermoor*.
- **Compania Grigoriu** prezintă opereta *Dora* de Ionel Brătianu, 17.02.1914
- Opera *Înșir-te mărgărite* de Ctin Castrișanu pe un libret de Victor Eftimiu este boicotată de orchestranții Filarmonicii (Min. Instr. Publice), pentru că ”nu poate fi interpretată”, fiind orchestrată de un diletant. Intervine Liviu Rebreanu: ”Toți compozitorii noștri – puțini câți avem – se plâng de ostilitatea acestei faimoase orchestre. Atât doar că se plâng în taină, de teama că plângerea lor, ajungând până la celebrii orchestranți, bieții compozitori ar fi condamnați să rămână veșnic cu lucrările în sertar. (…). În loc de vorbe neparlamentare, orchestranții ar fi făcut mai bine să citeze multe nume dintr-ale acelor compozitori pe care i-au încurajat, să arate partea ce o ocupă compozițiile românești, bune sau slabe, în concertele pe care le dă Orchestra Ministerului.” (Rebreanu 1914) Concluzia: Orchestra susținută pe banii statului trebuie să servească creația muzicală națională.
- O companie lirică serioasă se înfiripă la începutul verii. Un grup de inițiativă al studenților. Printre ei Nicolae Vlădoianu, Camil Petrescu. ”Compania de operă”. Lansează o Scrisoare-Apel, cu răspunsuri favorabile de la dirijori și interpreți și de la Clotilda Averescu, care vinde o floare, o violetă, pentru strângerea de fonduri. Susținuți de proprietarii Teatrului Lyric. Subscriu și capitalul. 3 persoane în Comitetul de direcție. Mulți soliști de valoare, Massini, un maestru de balet și de cor, o pianistă. Deschid cu *Tosca*, în 15.11.1914, cu Enricheta Rodrigo, Alexandru Demetrescu de Sylva și Aurel Costescu-Duca. Urmează spectacole seară de seară. Rigoletto cu Jean Athanasiu, Elena Drăgulinescu, Alexandru Demetrescu de Sylva. Aida, Faust cu Gh. Folescu în Mefisto. Apoi Lakmé cu Elena Drăgulinescu-Stinghe. Oaspeți străini în Carmen, dar la Teatrul Eforie, pentru Leon Popescu s-a retras și nu a mai oferit sala. Balul Operei pentru strângere de fonduri. Urmează Cavalleria rusticana și Paiațe. Curând compania se disipează.
- Ministrul Instrucțiunii Publice I.G. Duca decide înființarea unei Comisii pentru OR, cu Enescu, DH Kiriac, Castaldi, D. Dinicu și D. Popovici-Bayreuth. Din cauza războiului, Comisia nu a ajuns la nici un rezultat.

1915

- ”Compania lirică de opere comice și operete” condusă de Ctin. Stănescu-Cerna

- Stagiunea se deschide la Grădina Blanduzia cu *De-aș fi rege* de Adam, pe 21.05.1915. Urmează o stagiune de vară cu alte 7 titluri. Ansamblu de 60 de persoane (orchestră + cor).
- Compania lirică de opere ”C. Stănescu-Cerna”, din septembrie, acum la Teatrul Lyric. Transformată în Compania de operă ”Artiștii Asociați”, cu Jean Athanasiu și Romulus Vrăbiescu în prim-plan, la conducere.
- Se afirmă Compania de operă Grigore Gabrielescu. Din luna octombrie 1915, condusă de un grup de artiști. Apoi sub numele de ”Noua Companie Lirică Grigorescu”
- Dă reprezentații și ”Compania Grigoriu”, cu operete, unde juca și Nae Leonard.
- Enescu acceptă să se implice și să pregătească o premieră cu *Lohengrin*, pentru trupa susținută de Leon Popescu. Își dă curând seara că nu existau condițiile artistice și administrative necesare și se retrage, deși a ajutat cu multe lucruri compania, obținând prin relații personale tot ceea ce cerea directorul acesteia.

1916

- În 20 ianuarie Nae Leonard cântă în *Werther*, cu Robert Frank la pupitru și Elena Roman în Charlotte, la Compania lirică Grigoriu.
- Din martie apare Marea Companie Română de Opere din București. Direcția Jean Th. Guriță, conducerea artistică N. Corfescu. *Faust* la Teatrul Modern, *Rigoletto, La traviata, Lucia, Căsătoria secretă* . Turneu în țară: *Rigoletto* la Govora, Sala Cinema. 17.07.1916.
- Compania Carmen Sylva – joacă *Armurierul* de Lortzing. Directorul C. Stănescu-Cerna este dat afară, apoi reprimit.

1917

- Spectacole germane: turneul Operei din Darmstadt, la Teatrul Național, 7-15 mai 1917. Prezintă *Lohengrin, Fidelio, La finta giardiniera* și *Bărbierul din Sevilla*. Dirijor Paul Ottenheimer. În plus 3 concerte simfonice.
- Turneul Operei Curții din Dessau 6-30 mai 1917, în total 20 de reprezentații, cu *Tannhauser, Lohengrin, Tristan și Isolda, Maeștrii cântăreți din Nurnberg, Walkyria, Tiefland*. Dirijor Franz Mikorey.
- În refugiul de la Iași s-au unificat artiștii de la cele 3 Teatre Naționale: București, Iași și Craiova, sub directoratul lui Alexandru Mavrodi. Muzicienii erau reuniți sub coordonarea lui George Enescu. Au loc concerte în spitale. Joacă *Faust* în august 1917, cu Vasile Rabega, Elena Drăgulinescu-Stinghe, și George Niculescu-Basu, dirijor Umberto Pessione. Ca urmare se formează Societatea Română de Operă, cu concursul lui Al. Mavrodi și sprijinul lui Enescu. Ulterior acționează fără George Enescu și joacă *Povestirile lui Hoffmann*. Romulus Vrăbiescu, Elena Drăgulinescu-Stinghe, și George Niculescu-Basu, dirijor Pessione. Continuă cu *Lakmé*, cu Elena Drăgulinescu-Stinghe, Vasile Rabega, Edgar Istratty, dirijor Umberto Pessione. Apoi *Bal mascat*, cu Florica Lupu, Romulus Vrăbiescu și Aurel Costescu-Duca. *Nunta Janettei* de Victor Masse. *Ernani*.

1918

- După semnarea actelor de constituire oficială a companiei lirice, artiștii se rup în două tabere.
- Apare și dirijorul Jean Bobescu, în *Cavalleria rusticana*, Pessione dirijând *Paiațe*. Este în prim-plan în *Faust* și în *Rigoletto* Anastasia Dicescu de la Opera din Odessa. Ziarele critică trupa de operă. Artiștii cer implicarea lui Enescu. Enescu laudă strădaniile și pe câțiva dintre artiști dar indică și 3 puncte nevralgice care trebuie remediate.
- Vizionar, Enescu declară într-un ziar ”Opera Română nu se va face până nu voi interveni eu; e nevoie de bunăvoință și disciplină; intrigile dinaintea războiului nu vor mai exista”. Iulie 1918.
- Compania D. Cutavas activează în toamna lui 1918 în Capitală. Rezistă 2 stagiuni.

1919

- Grigore Pantazi: Raport și Propuneri pentru crearea și înființarea Operei Naționale, aprilie 1919.
- Inițiativa lui Al. Bărcănescu în febr. 1919, de a fonda o trupă lirică.

- Spectacole de operetă cu compania Maximilian-Leonard.
- Memorii pentru accesul la Teatrul Național.
- Apoi un grup de artiști cer în august permisiunea alcătuirii Operei Române și închirierea TN de 3 ori/săpt.
- Apoi Societatea ”Opera – Artiștii asociați”, cu Otescu, Massini și 4 soliști. Patronajul Reginei Maria și atenția Ministrului Instrucțiunii Publice. Cooptat Nicolae Vămășescu, administrator. 2 sept. – actul de constituire, legalizat pe 4 septembrie la Tribunal. Jean Athanasiu președinte, Massini director artistic, Vămășescu administrator.
- Un nou act și o nouă denumire: ”Opera - Societatea Lirică Română”. 22 sept. 1919. Patronajul Reginei Maria. Statut. Festival Wagner la Ateneu în 25 sept. dirijat de Massini, apoi încă două în octombrie și un concert dirijat de Perlea, tot în octombrie. 28 octombrie se scot posturile de coriști la concurs.
- Este drept că ființau în acel moment, cu acte în regulă, Opera din Chișinău, și nou-înființata Operă Română din Cluj. În 1921 guvernul acceptă să preia și trupa bucureșteană, etatizând Opera Română din București

Anii Celui de-al Doilea Război Mondial
1. Creația muzicală (selecție)

- Primă audiție *Concertino în stil clasic* de Dinu Lipatti, la Ateneu, 1939
- Primă audiție *Concert moldovenesc* de Stan Golestan la Ateneu, 1939
- Primă audiție *Suita ”Sătească”* de Enescu la Ateneu, 1939
- *Suită* din baletul *Demoazela Măriuța* p.a. 1940, dirijată chiar de autor la Ateneu
- Primă audiție *Simfonia concertantă pentru 2 piane* de Dinu Lipatti 4 mai 1941, cu Madeleine Cocorăscu
- 7 mai 1941 la Operă *Cu dragostea nu-i de glumit* de C. Nottara.
- Primă audiție *Simfonia nr. 1 ”Rustica”* de Nicolae Buicliu 23 mai 1943
- Paul Constantinescu: muzică de film pentru *O noapte furtunoasă* (1942), regia Jean Georgescu și *Castelul Peleș* (1943), film documentar; Dar și *Marș eroic* (1941) și *Marș războinic* (1941) pentru pian.

2. Viața muzicală (selecție)

O consemnare ce se cere verificată:
”Orchestra simfonică a Basarabiei fusese surprinsă de retragerea armatei române, într-un turneu de concerte prin țară. S-a întors la 3 iulie 1940. În gara Chișinău, toți muzicienii au fost suiți în camioane, duși lângă Orhei și împușcați, în Valea Morii” (Moraru 1995, 350).

În martie 1941 Maria Tănase întreprinde un turneu artistic în Turcia, fiind desemnată cetățean de onoare de președintele Turciei. După întoarcerea din acest turneu, este arestată pentru spionaj în favoarea britanicilor, fiind acuzată că ar fi conlucrat cu rețeaua condusă de spionului pentru Aliați Rică Georgescu, dar probele împotriva ei sunt inconsistente (A. Popescu fără an).

Grigoraș Dinicu a cântat și la Grădina Alcazar, unde îl cunoaște pe Georges Boulanger, Ghiță Bulencea, pe numele său real, un membru din familia vestiților lăutari Pantazi, de la Tulcea, care se bucura de o mare prețuire ca violonist și compozitor în Franța și Germania. Tot în anul 1939 participă, alături de formația sa, de Fănică Luca și de Maria Tănase, la Expoziția Mondială de la New York, unde a încântat

publicul american timp de patru luni și unde a cântat și la restaurantul lui Jean Filipescu, loc în care au venit să îl asculte personalități precum Marlene Dietrich, Errol Flynn sau Miriam Hopkins (RADOR 2018).

La 7 noiembrie 1942 a fost semnată Convenția între Regatul României și Reichul german asupra colaborării în domeniul cultural. Se mai prevedea sprijinirea relațiilor în domeniul teatrului, muzicii, literaturii, artelor și sportului (Nastasă-Matei 2011)

Teatrul Baraseum a funcționat la Bucuresti intre 1941 si 1944, cand actorii evrei fuseseră dati afara din celelalte teatre[2]. Pentru Baraseum au compus H. Mălineanu si Elly Roman. Acolo a lucrat pianistul de jazz Theodor Cosma (tatăl cunoscutului compozitor Vladimir Cosma), ființând și o orchestră de jazz.

Sergiu Celibidache dirija Filarmonica din Berlin în 29 august 1945, imediat după moartea dirijorului Leo Borchard[3].

La Ateneu[4] (O. L. Cosma, Filarmonica din București în reflectorul criticii muzicale, 1921-1945 2003)

Ca principiu, se constată o sporire a repertoriului german, cu creații preclasice, clasice și romantice, dar și cu muzica contemporană. Se regăsesc pe afișe piese de germanii Gluck, Bach, Händel, Beethoven, Mendelsohn, Weber, Brahms, Bruckner, Richard Strauss, Emil Nikolaus von **Reznicek,** Reger, **Rudi Stephan,** Paul Höffer, **Paul Graener[5],** Pfitzner, Max Trapp, W. Egk) plus compozitori austrieci. Fapt îmbucurător: se cânta enorm de multă muzică românească contemporană, dar și compozitori precursori. Prezența interpreților din spațiul comun germano-austriac este amplificată și constantă.
Nu vine nici un interpret rus, dar muzica rusă continuă să fie cântată.
1939

- Anul 1939 este unul plin de evenimente diverse, dintre care cel mai important este, fără îndoială, instalarea orgii în Ateneu. Vechea dorință a lui George Enescu de a înzestra Ateneul cu o orgă – pentru care dăruise o sumă destul de importantă în 1916, dar care se spulberase în vâltoarea războiului și a refugiului la Iași – s-a materializat în fine în 1939, deschizând calea spre o întreagă zonă repertorială – muzica barocă. Comandată în Germania la firma Walker din Ludwigsburg, orga cu trei claviaturi și 33 de registre aparține tipului romantic, preferat pentru sălile de concert din secolul XX. Inaugurarea ei a avut loc cu fast, la 22 aprilie 1939[6], cu muzici de Bach și Händel și cu mare entuziasm.
- Festival Wagner în 1939 dar și alte partituri, cu diferite ocazii, în toți anii
- Eugen Jochum, Felix Weingartner, Karl Elmendorff, **Hans Weisbach** - dirijori
- Wilhelm Kempff (pianist)
- Maria Müller (soprană)

1940

[2] A fost singurul teatru evreiesc din Europa care a funcționat în anii celui de-al doilea război mondial.
[3] Stătea deja în Germania din 1936 și avea ore la Hochschule für Musik. A refuzat să fugă din Berlin la apropierea rușilor. Prieteni români au dorit să-l ia în mașină și să meargă spre vest. A rămas dirijorul Filarmonicii până la reîntoarcerea în viața publică a lui Furtwängler, în 1947.
[4] Am reținut cu precădere influențele germane
[5] Paul Graener, membru al NSDAP, a fost vicepreședinte al Reichsmusikkammer, demnitate la care i-a succedat lui Wilhelm Furtwängler. Ținea de Ministerul Propagandei.
[6] 24 aprilie la Octavian Lazăr Cosma (O. L. Cosma, Filarmonica din București în reflectorul criticii muzicale, 1921-1945 2003)

- 1 august 1940 - Concert în folosul refugiaților din Basarabia și Bucovina, dirijat de George Georgescu, solist Dinu Lipatti
- 22 august 1940 - Concertul în folosul refugiaților din Basarabia, dirijat de Egizzio Massini, solist Grigoraș Dinicu
- Cutremurul din 11 noiembrie 1940 a produs stricăciuni la Ateneu și concertele s-au mutat la sala ARO, din 23.11.1940 până în 23 martie 1941
- George Enescu solist în concertul în folosul sinistraților din 24 noiembrie 1940
- În 5 decembrie 1940 Concert in memoriam cu program românesc, dirijor Nicolae Brânzeu
- Radu Gyr - Director al direcției generale a teatrelor
- Erna Berger, soprană a Operei din Berlin
- Herbert Albert, Franz Johannes Balthasar von Hoesslin - dirijori
- Karl Freund, Siegfried Barries, Willem Naske (?) - violoniști
- Wilhelm Kempff, Walter Gieseking - pianiști. Pentru Walter Gieseking este adus special un pian de la fabrica Grotrian-Steinweg din Braunschweig
- Filarmonica efectuează un turneu în Germania (+Austria+Cehia) ianuarie 1941 (cu Dinu Lipatti solist). Program integral românesc: Enescu, Lipatti, Constantinescu, Negrea, Brânzeu. Este un turneu extins, cu opriri la Viena, Praga, Dresda, Leipzig, Berlin, Hanovra, Frankfurt, Augsburg, Munchen, Bratislava, Viena.
- Apar articole injurioase la adresa lui George Georgescu în ziarele legionare și, mai grav, se aplică măsuri impuse de legile rasiale prin care se îndepărtau instrumentiștii evrei, unii foarte buni profesioniști. La descompletarea orchestrei contribuiau și absența tinerilor obligați să-și efectueze serviciul militar

1941

- Orchestra municipală în turneu la Berlin cu Ionel Perlea
- Unii instrumentiști au fost concentrați pe front, iar evreii au fost eliminați din orchestră și din cor
- Sunt prezenți la Ateneu dirijorii Herbert Albert, Wilhelm Rolf Heger, Hans Edgar Weisbach, Hans von Benda
- La fel și pianiștii Wilhelm Kempff, Walter Gieseking
- 23 feb 1941 - concert oferit armatei germane, dirijor G. Georgescu, solist Dinu Lipatti – în program Weber, Liszt, Schubert, Beethoven
- Turneul Filarmonicii din Viena la București
- Turneu al Wiener Symphoniker dirijor Hans Weisbach, 6 mai 1941
- Turneu al Filarmonicii la Viena, 22 noiembrie 1941 cu Georgescu și Lipatti – 4 piese românești, Mozart și R. Strauss
- ”Festival Mozart” (un concert) la 150 de ani de la moartea compozitorului

1942

- 5 octombrie 1942 deschiderea stagiunii cu ”Festival Enescu”: *Simfonia nr. 1, Rapsodia nr. 2, Suita nr. 2*, dirijor George Georgescu
- Sunt prezenți la Ateneu dirijorii Wilhelm Buschkötter, Wilhelm Rolf Heger, Herbert Albert, Hermann Abendroth, Hans von Benda
- La fel și pianiștii Walter Gieseking, Eduard Erdmann, Wilhelm Kempff, Conrad Hansen 1942
- Mai 1942 - Filarmonica în turneu la Sofia, cu 2 concerte, fiecare cu câte 2 piese străine și 2 românești
- Turneu Orchestra de Cameră din Berlin, dirijor Hans von Benda, mai 1941
- Înainte de deschiderea următoarei stagiuni vine în turneu Berliner Philarmoniker, dirijor Hans Knappertsbusch, cu 3 programe
- Este invitată soprana Tiana Lemnitz
- Este invitat violoncelistul Ludwig Hoelscher
- Este invitat violonistul Alwin Georg Kulenkampff-Post

1943

- Sunt prezenți la Ateneu dirijorii Hermann Abendroth, Georg Schneevoigt, Hans Weisbach[7], Johannes Schuller, Hermann Abendroth, Adolf Steiner
- La fel și pianiștii Walter Gieseking, Wilhelm Kempff, Edwin Fischer, Victoria Milicescu-Schmeidigen, pianist acompaniator recital vioară Gustav Beck (Berlin)
- Wilhelm Kempff prezintă *Sonatele pentru pian* de Beethoven. Ciclul complet. În ordine cronologică. Octombrie 1943
- Sunt invitați violoniștii Gerhard Tascher, Georg Kulenkampff
- Este invitat violoncelistul Ludwig Hösler
- Este invitată soprana Tiana Lemnitz
- Concert aniversar ”40 de ani de la înființarea Asociației Muzicale Româno-germană” dirijat de George Enescu pe 18 oct. 1943

1944

- Sunt prezenți la Ateneu dirijorii Herbert von Karajan (susține concerte în 23 și 27 ianuarie), Karl Böhm, Herbert Albert, Hans Weisbach, Clemens Krauss[8]
- Este invitat pianistul Conrad Hansen
- Este invitat violonistul Gerhard Tascher
- Are loc turneul Orchestrei de cameră din Berlin, martie 1944, dirijor Hans von Benda, soliști Karl Schwaller și Erns Sedding
- Recital de lieduri Viorica Ursuleac & Clemens Krauss, 23.04.1944
- Din toamnă George Georgescu este interzis[9], ca fost colaboraționist al naziștilor[10]. Enescu asigură continuitatea, fără funcție
- În septembrie 1944, primul concert al Filarmonicii după răsturnarea guvernului Antonescu (la sala ARO), a fost dirijat de George Enescu. În public erau și generali ai armatei roșii. S-a speculat că a fost un concert pentru Armata sovietică, dar nu există repere clare în acest sens.
- Au loc reparații la Ateneu în urma bombardamentului german
- Înaintea stagiunii, Concert organizat de Uniunea Patrioților, pe 15 oct. 1944, cu mulți soliști vocali acompaniați la pian, apoi piese de orchestră dirijate de Enescu
- Din decembrie 1944 programe cu muzică slavă, rusă, sovietică (inclusiv muzică cu tentă militantă prin programatismul titlurilor)

1945

- Invitați David Oistrah, Lev Oborin
- Debutează tinerii Ion Voicu, Radu Aldulescu
- Fondarea unei orchestre de cameră a Filarmonicii, dirijată de Constantin Țurcanu
- Reintroducerea în repertoriu a muzicii lui Felix Mendelsohn
- Prezentarea *Simfoniei 7* de Șostakovici de către Enescu
- 25 de ani de la înființarea Societății Compozitorilor Români, 23.04.1945 concert dirijat de Enescu. În program: G. Enescu, P. Constantinescu, M. Negrea, Th Rogalski, Hilda Jerea, Gh. Dumitrescu, Ion Dumitrescu, Ion Fotino, Constantin Silvestri

[7] Care era și directorul Orchestrei Simfonice din Viena

[8] Directorul Operei de Stat din München

[9] A avut loc îndepărtarea unor oameni de mare valoare – George Georgescu este „epurat pe viață“, acuzat că „a favorizat cultura germană“ (a se citi Bach, Beethoven, Wagner etc.), că a colaborat cu artiștii germani și a concertat în Germania, drept pentru care este scos din toate funcțiile și activitățile publice (Zottoviceanu fără an).

[10] Războiul împotriva Rusiei l-a prins pe George Georgescu în funcția de director al Filarmonicii. Iar această poziție avea să-l coste scump. Acuzat că a primit o medalie de onoare din partea Germaniei, Georgescu a primit interdicție de a mai lucra. Cel care intervenit pentru reabilitarea numelui lui a fost chiar George Enescu (DIGI24TV 2014).

- Director este George Cocea (O. L. Cosma, Filarmonica din București în reflectorul criticii muzicale, 1921-1945 2003)

Directorii Teatrului Național:

1939 - 1940 - Camil Petrescu, Ion Marin Sadoveanu
1940 - 1941 - Ion Marin Sadoveanu, Haig Acterian, Liviu Rebreanu
1941 - 1944 - Liviu Rebreanu
1944 -1945 - Victor Eftimiu, Nicolae Carandino, Tudor Vianu

- Se înființează la București Conservatorul Evreiesc ”Renzo della Pergola”, la 5 dec. 1940.

Academia Regală de Muzică și Artă dramatică (O. L. Cosma, Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani 2008)

1939/40

- Cifra de școlarizare a fost de 580 de studenți. Sediul principal era în str. Brezoianu 55, deținut cu chirie (7 camere).
- Se înființează Frontul Național Studențesc – comandant al secției muzicale era Dimitrie Cuclin (prof.), secretar studentul Ion Dumitrescu (era la clasa de compoziție a acestuia)
- Moare rectorul Ion Nonna Otescu, pe 25.03.1940, după 22 de ani de mandat.
- Profesorii donează bani pentru Înzestrarea Armatei.
- M.O. din 9 august 1940 reglementează situația cetățenilor evrei. Un singur angajat, acordorul, nu avea o dovadă că este român creștin. Statul legionar dorea și îndepărtarea elevilor evrei.
- Noul director, Dimitrie Cuclin, numit în 9 octombrie 1940. Demisionează la 6 martie 1941, știind că faptul că legionarii au pierdut puterea și sunt urmăriți va conduce la pierderea postului.
- Sediu secundar în Piața Amzei nr. 8 (4 camere). Către sfârșitul războiului închiriază și câteva camere la nr. 12
- Din 12 martie 1941 devine director Mihail Jora.
- La începutul lunii iunie 1941 se primește o adresă prin care se cerea înăbușirea eventualelor tentative de subminare a prieteniei româno-germane, în virtutea unui Ordin al Președinției Consiliului de Miniștri.

1941/42

- Este tipărit Anuarul Conservatorului
- Se înființează o Cantină pentru studenți
- Este cooptat Marțian Negrea în corpul profesoral
- Este preluată ca secție Muzica Religioasă și devine profesor și Paul Constantinescu, dar în urma voturilor din Consiliu nu a putut fi titularizat 22/13 dar nu a fost cvorumul de 2/3 voturi pentru.
- Are loc concertul clasei de dirijat, unde apare pe podium Constantin Bugeanu. Total 17 producții în acest an.
- Din 23.05.1942 denumirea oficială este Conservatorul Regal de Muzică și Artă Dramatică
- Se suspendă vacanța de vară, pentru supravegherea studenților și pentru ”munca de război”.
- În 1942 este desființată Academia de Muzică Religioasă[11]. Avea doar 4 profesori iar mulți studenți erau pe front.

1942/43

[11] Profilul ei având să fie preluat de Academia Regală, la secția special dedicată acestuia.

- Noua structură se axează pe 5 secții: Teoretică, MR, Vocală, Instrumentală, Dramatică. La ultimele 3 se puteau înscrie și elevi (minim 12 ani la Instrumente, 17 la celelalte două). Se plăteau taxe de înscriere și de studii.
- 2 studenți au decedat pe front.
- Mihail Jora merge în audiență la șeful statutului pentru a obține un nou local, în perspectiva sărbătoririi a 8 decenii de la înființare.
- Carnet de alimente pentru profesorii Conservatorului.

1943/44

- Noul Regulament al Conservatorului
- Decizie de evacuare spre vest (au fost transportate doar bunuri)

1944/45

- Sediul din Str. Brezoianu distrus total în 24 august. Inclusiv noul pian abia cumpărat din Germania. Părinții donează mobilier și recuzită. Și celălalt sediu a avut probleme, curtea fiind blocată de dărâmăturile din vecini.
- Vacanță forțată de 7 ½ luni, din toamnă.
- În octombrie sosește orga comandată și plătită încă din 1942, din Germania. Autoritățile sovietice până la urmă aprobă preluarea din vamă.
- O nouă lege a Învățământului Superior determină revizuirea întregului personal. Reintegrarea evreilor scoși și eliminarea colaboraționiștilor. Scrisoare de susținere pentru menținerea lui Jora. Sunt căutați basarabenii refugiați, bucovinenii, alte persoane venite din URSS, sașii, legionarii. Rezultatul Comisiei interne prezidată de M. Jora: nimeni nu a făcut abuzuri și nimeni nu trebuie îndepărtat. Sunt cerute eventuale bunuri provenind din pradă de război din URSS.
- I se aprobă prelungirea concediului lui Ionel Perlea, aflat în… lagăr anglo-american[12]. Brăiloiu, plecat în Elveția în 1943, nu mai revenise.
- Mircea Bârsan cere să fie primit profesor. Fusese investit cu organizarea Orchestrei Poporului.
- Matei Socor obține Corul Conservatorului pentru Concertul din 7 noiembrie în onoarea lui Stalin. Muzică rusă și sovietică, inclusiv *Cântec despre Stalin* de Haciaturian. Orchestra Radio. Ia din nou Corul pentru concertul de gală din 24.12.1944, susținut la Operă, dar Conservatorul organizează totuși un concert de Crăciun, la Teatrul Național.
- Au loc arestări. Este confiscat acordeonul unei studente.
- Se propune înființarea Orchestrei Conservatorului, cu concerte publice, urmând ca banii din bilete să fie împărțiți între instituție și studenți.
- Se depune jurământul de credință MS Regelui. M. Jora obține de la Palat o harpă, împrumut.
- Se pune sub semnul întrebării secția Muzică Religioasă și activitatea lui I.D. Petrescu și P. Constantinescu.
- Din aprilie 1945 Conservatorul intră în subordinea Ministerului Artelor.
- Profesorii donează bani la Crucea Roșie

Studenți înscriși/absolvenți

1939/40	584	42
1940/41	533	50
1941/42	539	37
1942/43	504	31
1943/44	565	31
1944/45	893	43

[12] Lui Ionel Perlea i s-a reproșat și faptul că fusese dirijor la Opera din Roma în 1945.

Opera Română din București (selecție) (O. L. Cosma, Hronicul Operei Române din București 2003)

1939/40 (la Teatrul Lyric)

- Stagiunea a propus 37 de titluri.
- George Georgescu este director pentru a treia oară.
- Colectivul numără artiști de primă clasă – Dinu Bădescu, Șerban Tassian, Valentina Crețoiu, Mihail Știrbei, Gheorghe Folescu (care se sinucide pe 17 noiembrie), Emilia Guțianu, Petre Ștefănescu-Goangă, George Niculescu Basu, Tomel Spătaru, Edgar Istratty, Maria Snejina, Lucia Bercescu, Emil Marinescu, Mihail Nasta, Lucia Bercescu, Mihail Arnăutu
- Premiere
    - *Flautul fermecat*
    - *Salomea* (cu Franca Somigli și Nicu Apostolescu),
    - baletul *Cutia cu jucării* pe muzică de Debussy (cu Floria Capsali și Mitiță Dumitrescu),
    - *Louise* de Charpentier (cu Dora Massini)

- În noiembrie are loc al treilea turneu la București al Operei din Frankfurt, tot cu *Tetralogia* (pentru a doua oară întregul ciclu). Dirijor tot Franz Konwitshny
- Turneul Opéra Comique din Paris, cu *Faust* și *Carmen*, 26.03-2.04.1940
- Vin invitați de marcă: Aureliano Pertile în *Otello* (cu Dora Massini), Maria Cebotari (Violetta, Cio-Cio-San), Germaine Lubin (în *Fidelio*), Florica Cristoforeanu în *Carmen*
- Oaspeți germani: dirijorul Fr. von Hoesslin (*Vasul fantomă*), dirijorul Philipp Würst, soliști de la Stuttgart, Breslau, Düsseldorf, Berlin, Viena
- George Georgescu dirijează *Boema* la Berlin, ca invitat

1940/41

- Stagiunea a propus 26 de titluri
- Cutremurul a distrus Teatrul Lyric: Sălile de repetiție și administrația sunt în Piața Romană nr. 3. Costumele depozitate în Str. Schitu Măgureanu. Birourile se află în Lascăr Catargiu nr. 3.
- Aura Davideanu și Octav Arbore mor la cutremur.
- Noul spațiu pentru spectacole: Teatrul Regina Maria
- Demisia forțată a lui George Georgescu, după numirea noului Ministru al Artelor, care a cerut aplicarea ordinului guvernului de a fi dați afară toți evreii. A primit interdicție de a intra în Operă.
- Disponibilizați evreii Joseph Rosensteck, Dora Massini
- Direcția i se o conferă lui Alexandru Zirra, la 1.10.1940; colaborator principal Remus Țincoca.
- Doctrina legionară recomanda cât mai multe titluri din creația națională.
- Reducerea prețurilor la bilete.
- Deschiderea stagiunii cu *Năpasta*, în prezența liderilor Gărzii de Fier. Preambul orchestral: *Ștefan Vodă, La luptă muncitori, Sfântă tinerețe legionară* de Ion Mânzatu (Nello Manzati) orchestrat de Paul Constantinescu.
- Angajat dirijorul Jean Bobescu
- Noul director general al artelor Liviu Rebreanu susține Opera
- Deschiderea stagiunii cu *Poema Română, La seceriș* și *Nunta în Carpați*. Dirijori Ionel Perlea și Alfred Alessandrescu
- Premiere:
    - *Nu te joci cu dragostea* de C. C. Nottara, 5 acte
    - *Alexandru Lăpușneanu* de Al. Zirra, coroborată cu demisia directorului general (cum procedase și Caragiale la premiera Nopții furtunoase pe scena Națională)
    - *Coppelia*
    - Baletul *Carnavalul*
- Noul director, după înlăturarea legionarilor din guvern, este Tiberiu Brediceanu

- Turnee individuale încurajate: Valentina Crețoiu, Șerban Tassian, Dinu Bădescu – la Volksoper din Viena

1941/42

- Stagiunea a propus 27 de titluri
- Anulat turneul Operei din Frankfurt din cauza condițiilor improprii de la teatrul Regina maria
- Premiere:
    - *Capra cu trei iezi* de Al. Zirra
    - Reluare *Maeștrii cântăreți din Nürnberg*, la Teatrul Național, cu Ionel Perlea dirijor și Petre Ștefănescu-Goangă în rolul principal
    - *Don Giovanni* (Don Juan) cu Alfred Alessandrescu dirijor și Șerban Tassian în rolul titular
    - *Ariadna la Naxos* cu Ionel Perlea dirijor și Emilia Guțianu soprană
- Este angajat balerinul Oleg Danovski
- Turneu al Operei de Stat din Viena, cu Tosca și Bal mascat, mai 1942
- Maria Cebotari în *Boema, La traviata* și *Madama Butterfly*, mai 1942[13].
- Turneu la Sibiu și Brașov. Colaborare cu Opera din Odessa

1942/43

- Stagiunea a propus 39 de titluri
- Premiere:
    - opera *Regina primăverii* de Gluck
    - Baletul *Demoazela Mărioța*
    - Opera *Martha* de Flotow
    - Baletul *Carnavalul*
    - opera *Evanghelistul* de Wilhelm Kienzl (decedat în 1941)
    - Reluare *Lohengrin* dirijat de Alfred Alessandrescu, cu Emil Marinescu
    - Baletul *Don Morte* de Friedrich Wilkens
    - *Săptămâna luminată* de Nicolae Brânzeu & *Priculiciul* de Zeno Vancea
- Debutează Arta Florescu în Lucia di Lammermoor, la 5.11.1942
- În mai 1943 Maria Cebotari vine la București și cântă în *Nunta lui Figaro*.

1943/44

- Stagiunea a propus 26 de titluri
- Premiere
    - *Papură-împărat* de Lucian Teodosiu după Sânziana și Pepelea de Alecsandri
    - *Freischütz* montat de Jean Rânzescu
    - *Răpirea din serai*
    - Reluare *Seara mare* de Brediceanu, de Crăciun
    - *Lakmé* regia Panait V. Cottescu
- În 1943 au fost despărțite orchestrele Filarmonicii și Operei, în 2 formații de sine stătătoare. La începutul verii, în urma eforturilor directorului Tiberiu Brediceanu (O. L. Cosma, Filarmonica din București în reflectorul criticii muzicale, 1921-1945 2003).
- Se traduce în limba germană textul operei *Năpasta* iar Opera din Berlin intenționează să monteze *Oedipe*
- În 1943 se joacă *Marioara* de Cosmovici la Opera din Stuttgart, 11.1943
- Oaspeți tenorul Helge Roswaenge, soprana Jeanine Micheau
- Se preconiza reconstruirea Teatrului Lyric, cu *Oedipe* la inaugurare

[13] Era stabilită în Germania, iar între 1936-1946 a fost solistă a Operei din Berlin. A fost și actriță, deținând rolul principal în filmul româno-italian de propagandă Odessa în flăcări. A fost decorată cu Steaua României pe timpul guvernului Antonescu. În 1945 a fost reținută dar eliberată de autoritățile de ocupație americane, la fel ca și soțul ei, actorul Gustav Diessl (Pragher 2016).

- Oaspeți basul Grigore Melnic, Elena Nicolaidis de la opera din Viena, tenorul Anton Dermota
- Turneu de soliști de la opera de Stat din Viena, cu Karl Böhm – *Così fan tutte*

1944/45

- Stagiunea a propus 29 de titluri
- Distrus Teatrul Național și compromis definitiv Teatrul Lyric
- Noul Ministru – Mihai Ralea. Direcția Teatrelor și Muzicii – Victor Eftimiu (directorul muzicii Mircea Bârsan).
- Publicarea listei legionarilor de la Operă: Arnăutu, Maria Blejan, Dtru Buzulescu corist, Floria Capsali, Valentina Crețoiu, Evantia Costinescu, Listte Dima, Nella Dimitriu, Lisette Georgescu corepetitoare, Emil Marinescu, Șt. Mureșianu corist, Vergi Turcu-Dumitrescu, Dtru Zavodnicu corist.
- Comisii de epurare
- Agenții de propagandă germană: Georgescu, Perlea, Rogalski (antisemit)
- Victor Eftimiu obține amânarea epurărilor până după deschiderea stagiunii
- Demisia lui Tiberiu Brediceanu. Director delegat Victor Eftimiu, de la 1.10.1944. Din 18.10 director devine Romulus Vrăbiescu
- Deschiderea stagiunii cu *Papură-împărat* de Teodosiu
- Premiere
    - *Evgheni Oneghin* cu Mihail Arnăutu și Dora Massini, scenograf Victor Feodoroff,
    - *Povestirile lui Hoffmann*
    - Opera comică *Casanova* de Mihail Daia
- Vin și deciziile de la comisiile de epurare: sancțiuni între 2 luni și 2 ani, suspendarea activității
- Echipă de soliști acompaniați de acordeoniști merg pe front și cântă pentru soldați. Massini era Inspectorul general al muzicilor militare.

1945/46

- Stagiunea a propus 28 de titluri
- Pe timpul verii *Liliacul* la o grădină, 15 reprezentanții
- Deschiderea stagiunii cu *Boris Godunov* regia Egizio Massini
- Premiere
    - *Ebrea* cu Lucia Bercescu-Țurcanu și Mircea Lazăr
    - *Werther*
    - *Povestirile lui Hoffmann*
- Noul director: Egizio Massini, din 29.10.1945
- Petru Groza promite construirea unei noi Opere
- Premieră de balet, triptic: *Rapsodia II* (Liszt), *După-amiaza unui faun, Șeherazada*
- Matei Socor îl blochează pe G. Georgescu
- Spectacol de gală în ianuarie 1946 pentru miniștrii de externe ai Rusiei, SUA și Angliei.
- Vizita de documentare și prietenie a directorului în URSS, la Moscova, Leningrad și Kiev
- Spectacole și la Teatrul CFR. Duminica
- Turneu la Budapesta în aprilie 1946, cu 6 titluri; doar soliști și dirijor. Turneu de reciprocitate cu Opera maghiară 6 titluri. Pentru baletul Rapsodia albastră s-a recurs la acompaniament cu pian (nu era în repertoriul orchestrei noastre).

Opera din Odessa

- Opera, avariată puternic în timpul asediului trupelor române, a fost reparată, inclusiv o mare orgă defectă de mult timp. Stagiunea 1942-1943 a avut loc într-o Operă re-pictată și reparată, cu 58 de reprezentații diferite, de la *Boema* la *Evgheni Oneghin*. Trei sferturi din reprezentații erau din clasicii europeni și un sfert din cei ruși (Ispas 2012).

- Antonin Ciolan a fost director al Operei din Odessa, și l-a salvat după 1944 faptul că nu a interzis muzica rusă

Din Jurnalul Mareșalului (Buzatu 2010)

Prezențe ale artiștilor în audiențele date de șeful statului:
29.11.1940 - Dl. George Enescu - chestiuni personale
12.3.1941 - Dl. C. Tănase (artist): solicită să facă un turneu artistic pentru ostași
7.2.1943 - George Enescu, însoțit de George Vraca și N. Vlădoianu
* Mihail Jora, ca director al Conservatorului, a mers în audiență pentru a cere un sediu pentru instituție.
* se întâlnește des cu fosta soprană Veturia Goga, prietenă de familie, cu care se vede la audiențe, cu care servește masa, cu care participă la serbări, la București sau în alte orașe etc.

Din Jurnalul Irinei Procopiu (Procopiu 2016)

- 22 iunie 1941. La auzul ordinului Mareșalului ”Ostași, vă ordon: treceți Prutul” – George Enescu a plâns ca un copil
- 8 noiembrie 1939. ”Enescu s-a dus la Argentoianu[14] și i-a dat 100.000 de lei pentru armată. E minunat… Gogu n-ar fi făcut-o niciodată, cu toți banii pe care i-a câștigat mereu”.
- Radio Londra transmite pe 19 august 1940, de ziua lui Enescu (59 de ani) *Rapsodia 1*
- 13 noi. 1940 ”Pe urmă, Comitetul Asociației Muzicale: Intervenție la Ateneu ca să acopere orga, care este expusă intemperiilor, de când a căzut plafonul scenei Ateneului”.
- 28 ian. 1941. Opera și-a redeschis porțile, la Teatrul ”Regina Maria”, la ora 6. Toată lumea trebuie să fie acasă la 10 seara.” Regulament impus după înăbușirea rebeliunii legionarilor.
- 9 mai 1941. ”Seara, concertul compozitorilor. Asistă și Regele, atât de drăguț!”
- ”Vineri (15 mai 1942), întrunire a Asociației; mă duc la Gic cu Jora. Hotărâm să dăm premii celor mai buni elevi ai Conservatorului și să-i ajutăm cu mici burse lunare.”

Bibliografie

***. 2017. „Concertul lui Enescu care a început în republică şi s-a încheiat în Regat: martie 1918, Chişinău.” *Monarhia Salveaza Romania.* 5 September. https://monarhiasalveazaromania.wordpress.com/2017/09/05/enescu-chisinau-1918/.

***. 2009. „Veturia Goga.” În *Dicţionarul personalităţilor feminine din România*, editor George Marcu. Bucureşti: Editura Meronia.

—. 2018. *Wikipedia. Paul Graener.* 26 Iulie. Accesat Noiembrie 18, 2018. https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Graener.

Abby Anderton, Volume VII, Issue 1, Winter 2013. 2013. „“It was never a Nazi Orchestra”: The American Re-education of the Berlin Philharmonic.” *Music & Politics* VII (1).

[14] Constantin Argentoianu, primul ministru al României pe atunci (a deținut funcția doar 2 luni, în toamna anului 1939).

Borcea, Ștefan. 2015. „Povestea neştiută a lui George Enescu, ostaşul artist din Primul Război Mondial: îi ajuta pe orfani şi pe martirii ce credeau în idealul naţional.” *Adevărul*, 15 Octombrie.

Buzatu, Gheorghe, ed. 2010. *Pace si razboi (1940-1944). Jurnalul maresalului Ion Antonescu.* Iași: Casa Editorială Demiurg Plus.

Cosma, MIhai. 2012. „Valori ale creației românești moderne și contemporane oglindite de Premiile de compoziție ”George Enescu” și de Premiile de creație ale UCMR.” În *Studii de sinteză. MIDAS. 2011-2012*, 223-292. București: Editura UNMB.

Cosma, Octavian Lazăr. 2003. *Filarmonica din București în reflectorul criticii muzicale, 1921-1945.* București: Editura muzicală.

—. 1988. *Hronicul muzicii românești.* Vol. VIII. 9 volume. București: Editura muzicală.

—. 1991. *Hronicul muzicii românești.* Vol. IX. 9 volume. București: Editura muzicală.

—. 2003. *Hronicul Operei Române din București.* Vol. I. București: Editura muzicală.

—. 2008. *Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani.* București: Editura Universității Naționale de Muzică București.

Cosma, Viorel. 2015. „ISTORIOGRAFIE. Texte şi documente inedite Istoria muzicii româneşti în autobiografii (III) .” *MUZICA* (1-2): 175-176.

—. 1999. *Muzicieni din România. Lexicon.* Vol. II. București: Editura muzicală.

DIGI24TV. 2014. *Din interior. Marii compozitori ai României și relația lor cu Securitatea.* 19 Mai. Accesat noiembrie 14, 2018. https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1989-anul-care-a-schimbat-lumea/dininterior-marii-compozitori-ai-romaniei-si-relatia-lor-cu-securitatea-244525.

Georgescu, Tutu George. 1971. *George Georgescu.* București: Editura muzicală.

Ispas, Ioan. 2012. *Gherman Pântea, primarul Odesei (1941-1944).* 13 Ianuarie. Accesat Noiembrie 20, 2018. https://romaniabreakingnews.ro/gherman-pantea-primarul-odesei-1941-1944-de-ioan-ispas/.

Mărgăritescu, Mihail. 1914. „Recitalul operelor dlui Cosmovici cu concursul drei Eugenia Popa-Costea și al pianistului Th. Fuchs.” *Flacăra*, 24 Mai.

Mihai, Dana. 2016. „Violonistul Ochialbi, secretele artistului care i-a încântat pe ţarul Nicolae al II-lea, pe şahul Persiei şi pe preşedintele Franţei. A murit de inimă rea.” *Adevărul*, 1 Februarie.

Moraru, Anton. 1995. *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria, 1812-1993.* Chişinău: Universul.

Moțoc, Radu. 2013. *Ateneul Român – 125 de ani de la inaugurare.* 5 August. Accesat noiembrie 14, 2018. http://www.romaniaregala.ro/atitudini/ateneul-roman-125-de-ani-de-la-inaugurare/.

Nastasă-Matei, Irina. 2011. *RELAŢIILE CULTURALE ROMÂNO-GERMANE ÎN PERIOADA 1933-1944. ACORDURILE CULTURALE.* Research project, București: CNCS-UEFISCDI.

Național, Ziarul. 2016. „DOCUMENTAT: Ce pierderi umane a avut Basarabia pe timpul ocupației sovietice. Cifre DUREROASE.” *Ziarul Național*, 16 Aprilie. Accesat Noiembrie 20, 2018.

https://www.ziarulnational.md/documentat-ce-pierderi-umane-a-avut-basarabia-pe-timpul-ocupatiei-sovietice-cifre-dureroase/.

Popescu, Alexandru. fără an. *Historia. Artiști pe scena spionajului. Între ei și o celebră cântăreață din România.* Accesat Noiembrie 14, 2018. https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/artisti-pe-scena-spionajului-intre-ei-si-o-celebra-cantareata-din-romania.

Popescu, George. 2014. *Ocupaţia militară germană a Bucureştiului.* 14 Octombrie. Accesat Noiembrie 14, 2018. http://www.romania-actualitati.ro/ocupatia_militara_germana_a_bucurestiului-68007.

Pragher, Willy. 2016. *Maria Cebotari - turneu la București în primăvara anului 1943.* 20 aprilie. Accesat noiembrie 14, 2018. http://willypragher.blogspot.com/2016/04/maria-cebotari-turneu-la-bucuresti-in.html.

Procopiu, Irina. 2016. *Pagini de jurnal.* Iași: Polirom.

RADOR. 2018. *PORTRET: Grigoraş Dinicu – violonist legendar, ultimul lăutar al Bucureştiului boem.* 3 Aprilie. Accesat noiembrie 14, 2018. https://radioromaniacultural.ro/portret-grigoras-dinicu-violonist-legendar-ultimul-lautar-al-bucurestiului-boem/.

Rebreanu, Liviu. 1914. „Orchestra Ministerului.” *Rampa*, 4 Mai: 1.

Sadoveanu, Ion Marin. 2015. *Sfârșit de veac în București.* București: Editura Litera.

Sava, Cătălin. 2018. *Facebook.* Accesat Septembrie 2018. https://www.facebook.com/deupinnx.

Stănescu, Dorin. 2018. „Concertele lui George Enescu în vremea Marelui Război.” *Lumina*, 15 Februarie.

Țăranu, Mariana S. 2013. „Soarta intelectualității de creație din RSSM în timpul primei ocupații sovietice (1940-1941).” *Intersecții.*

Zottoviceanu, Elena. fără an. *Historia. Prin istoria tumultuoasă a Filarmonicii și a Ateneului Român.* Accesat noiembrie 14, 2018. https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/prin-istoria-tumultuoasa-a-filarmonicii-si-a-ateneului-roman.